

**Методичні підходи до оцінки
потенціалу ефективного
функціонування та територіальної
організації
рекреаційного господарства
регіону.**

Розроблено алгоритм оцінки потенціалу ефективного функціонування та територіальної організації рекреаційного господарства регіону. Вказано на можливість практичного застосування розробки при кластеризації економіки регіону,

**The methodical approaches to an
estimation of potential of effective
functioning and territorial
organization of a regional
recreational economy.**

The algorithm of an estimation of potential of effective functioning and territorial organization of a regional recreational economy is developed. The opportunity of practical use of work at cluster-making processes of economy of region is pointed out.

Постановка проблеми. Дослідження ефективності функціонування та територіальної організації рекреаційного господарства на рівні регіону є ключовим у контексті загальнодержавної оцінки результатів його функціонування. Воно базується на врахуванні двох факторів, що складають основу економічної науки: безмежності потреб та обмеженості ресурсів для їх задоволення, - і має єдину методологічну основу трактування економічної ефективності як співвідношення одержаного результату продуктивного використання факторів виробництва та їхніх витрат [8, 41].

Аналіз досліджень і публікацій. У галузі наукових знань про рекреацію не існує однозначного підходу до оцінки ефективності функціонування та територіальної організації рекреаційного господарства, оскільки останнє є системою, що характеризується полікомпонентністю, різноманітністю та поліфункціональністю її елементів, їх динамічністю та мінливістю, а також само є компонентом систем вищих ієрархічних рівнів [7, 5; 3, 45-47; 9, 41]. Так на Україні вивченням різних аспектів ефективності функціонування територіально-рекреаційних систем займались В.К.Євдокименко М.П.Крачило, І.В.Смаль, Л.М.Черчик; використання умов формування рекреаційного господарства – О.О. Бейдик, С.А. Генсирук, П.В. Гудзь, О.О. Любіцева, В.І.

Павлов, Н.В. Фоменко, В.В. Шмагіна; організації і управління – Т.М. Алейнікова, А.Г. Бобкова, В.А. Калитюк та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Проте, у зв'язку із постійними змінами, що відбуваються не лише у сфері рекреаційної діяльності, але й торкаються економічного, політичного, наукового, соціального, екологічного аспектів розвитку суспільства, а саме: зміною форм власності на підприємства рекреаційного, готельного, ресторанного господарств, відмовою від утримування санаторно-курортних та інших рекреаційних закладів, що були на балансі окремих підприємств і організацій, появою нових чинників розвитку сфери відпочинку, залученням у рекреаційне користування нових ресурсів і територій, зміною парадигм розвитку як суспільства взагалі, так і економіки та її галузей зокрема, появою нових методів наукового дослідження тощо, - виникає потреба раз у раз звертатись до проблеми оцінки економічної ефективності, перегляду її критеріїв та складових, що стосуються як результатів, так і витрат, застосування нових методів оцінки і вимірювання економічної ефективності.

Метою даної статті стала розробка алгоритму оцінки потенціалу ефективного функціонування та територіальної організації рекреаційного господарства, що формується в умовах впливу на нього природних та соціально-економічних особливостей певної території.

Принципами створення такого алгоритму стали:

- використання системного та регіонального підходів;
- використання системи загальнонаукових та спеціальних методів;
- застосування декількох методів для оцінки окремих об'єктів чи явищ;
- врахування цілісності та взаємопов'язаності елементів системи;
- доступності даних для обрахунку;
- можливості практичного застосування.

Виклад основного матеріалу. Оскільки в статті під ефективністю територіальної організації рекреаційного господарства розуміється ступінь використання (врахування) ресурсних, інфраструктурних, економічних,

соціальних, екологічних та управлінських переваг (особливостей) території для створення оптимального об'єму рекреаційних послуг та товарів рекреаційного призначення шляхом мінімально можливих витрат ресурсів (природних, трудових, фінансово-економічних та ін.), доцільним є її розгляд по наступних модулях: ресурсно-екологічному, соціально-демографічному, економічно-інфраструктурному, управлінському. Кожен з них передбачає розгляд окремих блоків і питань з використанням різних методів, способів обрахунку та оцінки, що базуються на аналізі різноманітних джерел та інформації і націлені на отримання певних результатів (табл. 1).

Таблиця 1

Алгоритм оцінки потенціалу ефективного формування та територіальної організації рекреаційного господарства

Модуль	Питання, що вивчаються		Метод вивчення, обрахунку	Джерело інформації	Очікуваний результат
Ресурсно-екологічний	Природні умови і ресурси	1. Ступінь придатності кліматичних умов і природних ландшафтів регіону для розвитку рекреаційного господарства	Літературний, картографічний	Тематичні карти з фізичної та медичної географії, література з курортології, ландшафтознавства	Оцінка ступеня придатності території для розвитку рекреаційного господарства, виявлення ареалів, на яких неможливий розвиток окремих видів рекреаційної діяльності та ареалів, особливо сприятливих для їх розвитку
		2. Оцінка природно-рекреаційного потенціалу	Літературний, картографічний, ранжування	Довідкова література з фізичної географії та природно-ресурсного потенціалу, атласи регіонів, путівники.	Районування території за грошовою оцінкою його природно-рекреаційних ресурсів з відзначенням особливо привабливих у рекреаційному відношенні природних об'єктів
	Умови і ресурси розвитку рекреаційного господарства антропогенного походження	3. Оцінка соціально-культурного потенціалу	Літературний, картографічний, формалізації, соціологічне опитування, контент-аналіз, ранжування	Путівники, туристичні карти, енциклопедії, довідники, web-сайти.	Районування території за рівнем забезпеченості соціально-культурними рекреаційними ресурсами.
		4. Аналіз територіальної структури рекреаційної інфраструктури	Економіко-статистичні методи, метод аналізу, компаративний, картографічний	Статистичні щорічники і довідники, матеріали відповідних відділів обласних державних адміністрацій	Комплексна оцінка адміністративних районів щодо рівня розвитку рекреаційної інфраструктури

	Екологічний	1. Аналіз територіальної структури техногенного забруднення території. 2. Визначення ареалів потенційного екологічного ризику.	Картографічний, статистичний, літературний, метод територіальних обмежень.	Екологічний атлас, статистичні щорічники, література з екології, медичної географії.	Визначення територій, непридатних для проведення рекреаційної діяльності або окремих її видів.
Соціально-демографічний		1. Визначення обсягу потреб населення регіону у санаторно-курортному обслуговуванні.	Картографічний, статистичний, аналізу, методи соціологічного дослідження, компаративний.	Статистичні щорічники, тематичні карти, результати опитування та анкетування населення.	Оцінка можливостей регіону задовольнити існуючі потреби у санаторно-курортному лікуванні.
		2. Оцінка ролі трудових ресурсів у функціонуванні рекреаційного господарства.	Статистичний.	Статистичні щорічники.	Визначення резервів трудових ресурсів для розвитку рекреаційного господарства.
		3. Співвіднесення рекреаційного потенціалу території з мережею поселення.	Картографічний, статистичний, компаративний, аналізу.	Результати попередніх блоків, тематичні карти	Визначення опорних пунктів розвитку рекреаційної справи та галузей їх можливої спеціалізації
		4. Аналіз інших соціально-демографічних особливостей регіону, що можуть здійснити вплив на розвиток рекреаційного господарства.	Літературний, картографічний, аналізу, статистичний.	Довідники, праці з регіоналістики, тематичні карти, статистичні щорічники.	Виявлення регіональних соціально-демографічних чинників розвитку рекреаційного господарства, визначення характеру їхнього впливу.
Економічний	Встановлення залежностей	1. Визначення кореляційної залежності між рівнем економічного розвитку регіону і рівнем розвитку рекреаційного господарства	Обрахунок парного коефіцієнта кореляції та коефіцієнта детермінації	Статистичні щорічники та бюлетені	Оцінка рівня залежності між окремими показниками
	Виявлення на регіональному рівні	2. Характеристика розміщення господарських об'єктів регіону, визначення рівня економічного розвитку адміністративних одиниць регіону.	Статистичний, картографічний, ранжування.	Статистичні щорічники, тематичні карти, довідкова література з господарства регіону.	Оцінка рівня господарського розвитку регіонів, здійснення на її основі ранжування території.
	Використання залежностей на рівні	3. Визначення рівня використання економічних переваг регіону у розміщенні об'єктів рекреаційного господарства	Аналіз, компаративний метод	Результати попередніх двох блоків.	Визначення потенційних можливостей та перешкод економічного характеру, що впливатимуть на розвиток рекреаційного господарства.
Управлінський		Виявлення особливостей регіонального менеджменту та їх ролі у розвитку рекреаційного господарства	Картографічний, літературний	web-сайти регіональних органів влади, періодичні видання, література з регіоналістики	Визначення додаткових можливостей для розвитку рекреаційного господарства.

Оскільки саме наявність певних природних чинників визначає придатність території для організації тих чи інших циклів рекреаційних занять, першим кроком дослідження має бути оцінка сприятливості території для розвитку

рекреаційної діяльності або окремих її видів з точки зору впливу природних чинників на людський організм. Виявлення територіальних відмінностей у забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами допоможе оцінити ступінь придатності природних територій для організації відпочинку. Грошова оцінка природно-рекреаційного потенціалу, на основі якої можна провести ранжування території за рівнем забезпеченості природними рекреаційними ресурсами, не дасть повного уявлення про їх специфічні особливості. Це актуалізує питання розробки державного кадастру природних рекреаційних ресурсів.

Екологічна ситуація є вагомим фактором, що визначає рівень рекреаційної привабливості території і впливає на результативність рекреаційного відтворення [1, 66]. Для надання повної екологічної характеристики регіону в рекреаційному контексті важливо враховувати фактори не лише техногенного, але й природного характеру, адже різні варіанти їх поєднання створюють на певних територіях потенційний екологічний ризик виникнення тих чи інших захворювань. Ці показники особливо важливо враховувати при організації санаторно-курортної справи. Окрім того, вивчення екологічної ситуації регіону обумовлюється необхідністю такого планування нових рекреаційних проєктів, щоб на основі врахування екологічних чинників зберігати й по можливості поліпшувати стан довкілля [4, 278]. На основі співвіднесення результатів перших двох модулів можна виявити території, на яких організація рекреаційної діяльності або деяких її видів небажана.

Оцінку соціально-культурного рекреаційного потенціалу адміністративного району доцільно проводити, оцінюючи кожний об'єкт, що має рекреаційне значення. Велике значення у формуванні рівня атракційності об'єкта має інформованість про нього населення [6, 23]. Вивчати рівень інформованості можна як з боку потенційних споживачів (метод соціологічних опитувань, який є досить ресурсомістким, проте дає чітке уявлення про володіння респондентом тією чи іншою інформацією), так і самих джерел інформації. Методом вивчення може бути контент-аналіз як наукометричне дослідження змісту тексту,

запропонований для використання в рекреаційній науці А.І.Зоріним [6, 26]. Для його проведення обирається певна кількість найбільш загальнодоступних джерел інформації (енциклопедії, путівники, туристичні каталоги тощо) і об'єктам присвоюється певна кількість балів в залежності від частоти повторень відомостей про них і рангу джерела, який присвоюється дослідником в залежності від рівня його популярності, доступності, ареалу поширення.

Ранжування території за рівнем забезпеченості соціально-культурними рекреаційними ресурсами дасть змогу виявити території потенційного розвитку окремих видів рекреаційної діяльності, що базуються на їх використанні, а співвіднесення ареалів поширення природно-рекреаційних та соціально-культурних ресурсів, а також аналіз джерел інформації про них дозволить оцінити рівень рекреаційної привабливості окремих адміністративних районів.

Розгляд соціально-демографічного модуля є важливою ланкою характеристики ефективності територіальної організації рекреаційного господарства, оскільки населення є споживачем рекреаційних послуг, а певна його частина задіяна у наданні рекреаційних послуг [2, 56]. Показники, що характеризують рівень людського розвитку [5, 10], можуть використовуватись і для визначення особливостей функціонування рекреаційного господарства, а територіальні відмінності у їх значеннях позначаються на формуванні його територіальної структури (табл. 2).

Окрім того, територіальна конфігурація мережі закладів відпочинку є похідною від системи розселення, а соціально-культурні, етнічні та інші регіональні відмінності можуть бути як сприятливими, так і обмежувачими чинниками становлення територіальної конфігурації мережі рекреаційного господарства. Метою цієї частини дослідження є також визначення обсягу рекреаційних потреб населення регіону.

Характеристика територіальної структури загальної інфраструктури, необхідної для розвитку рекреаційного господарства дасть повніше уявлення про передумови розвитку рекреаційного господарства, можливості раціонального розміщення його об'єктів.

Таблиця 2

Вплив показників людського розвитку на територіально-галузеву структуру та напрямки розвитку рекреаційного господарства

Показник людського розвитку	Коротка характеристика особливостей розвитку рекреаційного господарства (при інших рівних умовах)
Демографічна ситуація	Динамічний розвиток секторів ринку рекреаційних послуг, що спеціалізуються на обслуговуванні певних вікових груп чи категорій споживачів рекреаційного продукту (дитячий, сімейний, шлюбні подорожі, подорожі для літніх людей тощо), з чисельною перевагою тих з них, що обслуговують домінуючу вікову групу (категорію) населення.
Міграції населення	Характеризує мобільність населення, що знаходить відображення у структурі рекреаційної діяльності за напрямом руху відпочиваючих (туризм, місцевий відпочинок).
Зайнятість	Зумовлює потребу у відтворенні робочої сили, впливає на рівень платоспроможності населення, а відтак – на рекреаційну активність.
Матеріальний добробут населення	Зумовлює рівень рекреаційної активності. Обумовлює ступінь задоволення рекреаційних потреб. Різномірність матеріального добробуту різних верств населення впливає на вибір способу їх задоволення.
Умови проживання населення	Характеризують вихідні умови для розвитку тих видів туризму, котрі ґрунтуються на використанні помешкань місцевого населення в якості засобів розміщення (сільський зелений).
Рівень освіти населення	Визначає рівень потреби в рекреаційній діяльності та рівень запитів споживача до способів її задоволення та обслуговування.
Стан та охорона здоров'я	Визначає рівень потреби населення в санаторно-курортній реабілітації
Стан соціального середовища	Впливає на рекреаційну привабливість регіону для туристів, що збираються в ньому відпочити
Фінансування людського розвитку	Характеризує перспективи, що постають перед рекреаційною галуззю в майбутньому.

Метою розгляду економічного модуля в контексті визначення ефективності територіальної організації рекреаційного господарства є виявлення потенційних можливостей та перешкод економічного характеру подальшому розвитку рекреаційного господарства.

У світлі процесів регіоналізації врахування впливу регіональних особливостей управління на процес функціонування рекреаційного господарства та специфіку його територіальної організації є досить важливим, оскільки визначає ступінь підтримки місцевою владою загальнодержавної політики у цій галузі. Проте, на даному етапі це досить проблематично. Основна причина у тому, що значна частина факторів, що впливають на формування регіональних відмінностей в управлінні, належить до суб'єктивних (основним чином, особистісні характеристики місцевих лідерів, стиль управління і т.п.).

Об'єктивним чинником, що зумовлює відмінності в управлінні, є наявність територій зі спеціальним режимом економічної діяльності: вільні економічні зони, зони транскордонного співробітництва, території пріоритетного розвитку, території зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності тощо. Ознайомлення з можливостями створення таких територій в межах регіону і співвіднесення даних ареалів з районами, найбільш сприятливими для розвитку рекреаційного господарства, дозволить виявити додаткові можливості та внести конкретні пропозиції щодо включення сфери відпочинку в перелік пріоритетних видів діяльності окремих зон.

Логічним завершенням проведеної дискретної оцінки різноманітних територіальних можливостей ефективного розвитку рекреаційного господарства є виявлення територій з найбільш сприятливими умовами для розвитку рекреаційного господарства, синергетичний ефект яких посилюватиметься шляхом створення на даних територіях рекреаційних кластерів – об'єднань виробників рекреаційних послуг із допоміжними організаціями та установами, що постачають перших сировиною, матеріалами, напівфабрикатами, інформацією, здійснюють технічне і кадрове забезпечення, надають консалтингові та маркетингові послуги, послуги реалізації. Метою створення кластерів є підвищення конкурентноздатності продукції чи послуг, що виробляються членами кластеру, на ринках різних рівнів [10, 160]. Результатом – налагодження взаємодії управлінських структур та

підприємницьких кіл у справі розвитку рекреаційного господарства певного регіону, удосконалення його територіальної організації, зменшення витрат на виробництво рекреаційних послуг та товарів рекреаційного призначення, полегшення доступу до інформації як виробників, так і споживачів рекреаційних послуг, спрощення виробничого процесу тощо.

Висновки. Таким чином, запропонований алгоритм оцінки потенціалу ефективного формування та територіальної організації рекреаційного господарства може бути основою для пошуку можливостей створення в регіонах рекреаційних кластерів, що є предметом подальших наукових пошуків.

1. *Барановська О. В., Барановський М.О.* Екологічна ситуація як чинник розвитку рекреаційної сфери Чернігівщини. //Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип. 5. – К.: Ін-т туризму ФПУ, 2004. – 359 с.
2. *Бейдик О.О.* Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії. – К.: Палітра, 1997. – 130с.
3. *Бейдик О.О.* Тлумачний словник термінів з рекреаційної географії. – К., 1993. – 56с.
4. *Квартальнов В.А.* Туризм. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 320 с.
5. *Лібанова Е.М., Власенко Н.С., Власюк О.С., Калачова І.В. та ін.* Людський розвиток регіонів України. – К.: СПД Савчина, 2002. – 123 с.
6. *Менеджмент туризма: Туризм и отраслевые системы.* – М.: Финансы и статистика, 2002. – 272 с.
7. *Миرونенко Н.С., Твердохлебов И.Т.* Рекреационная география. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 208с.
8. *Основи економічної теорії: політекономічний аспект.* /Г.Н.Климко, В.П.Нестеренко, Л.О.Каніщенко та ін. – К.: Вища школа – Знання, 1997. – 743.
9. *Паламарчук М.М., Паламарчук О.М.* Економічна географія України з основами теорії. – К.: 1998. – 416с.
10. *Смаль І.В.* Основи географії рекреації і туризму: Навчальний посібник. – Ніжин: Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. – 264 с.

Опубліковано: **Актуальні проблеми економіки.** – 2005. - №12. – С.172-178.